

Сергій БОРЩЕВСЬКИЙ,

orcid.org/0000-0002-5538-8036

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри мови та стилістики

Інституту журналістики

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

(Київ, Україна) *svbor@ukr.net*

АФРАЗІЙСЬКИЙ ВЕКТОР У ДОСЛІДЖЕННІ ГЕРМАНСЬКОЇ ЛЕКСИКИ НЕВІДОМОГО ПОХОДЖЕННЯ

Стаття відображає результати дослідження лексики невідомого походження сучасних германських (англійської та німецької) мов.

Як показує ґрунтовний аналіз етимологічних словників сучасних та класичних європейських мов, вони містять помітний шар лексики, яка не має задовільної індоєвропейської етимології.

Метою статті є часткова генетична ідентифікація гіпотетично доіндоєвропейських субстратних елементів у лексичному складі сучасної англійської та німецької мов (переважно на основі спільногерманських реконструкцій). Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких завдань: 1) виявити слова невідомого походження за лексикографічними джерелами: Oxford dictionary of English etymology (ODEE) за редакцією Ч. Т. Оніонса (Oxford, 1966) та Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache (EWDS) Ф. Клюге (Kluge et al., 1989); 2) здійснити розподіл виявлених лексем за тематичними групами; 3) знайти паралелі до тих англійських та німецьких слів, що за межами германських мов не мають надійних індоєвропейських відповідників у мовах інших родин (насамперед в афразійських мовах, які разом із кавказькими пов'язуються з генетично ізольованою баскською мовою), та науково обґрунтувати можливість германсько-афразійських зближень у контексті теорії доіндоєвропейського субстрату (також відомої як теорія догерманського субстрату).

Нині лінгвісти мають у своєму розпорядженні значну кількість доказів, підтверджених доказами суміжних дисциплін, таких як краніологічна антропологія та генетика, що є аргументом на користь колишнього поширення неіндоєвропейських етнічних груп у доісторичній Європі – носіїв баскської, фіно-угорських, кавказьких мов, які збереглися в периферійних районах європейського континенту. Передбачається, що зазначена лексика була успадкована з доісторичних ідіомів стародавньої Європи і тому належить до гетерогенних доіндоєвропейських субстратів, характерними рисами яких на лексико-семантичному рівні є належність слів невідомого походження до тематичних груп лексики, які відзначаються значним ступенем автохтонності (назви рослин і тварин, терміни спорідненості тощо). Запропоновано оригінальні етимології на основі виявлених германсько-афразійських паралелей. Проаналізований лексичний матеріал дозволяє констатувати колишнє поширення автохтонних афразійських (семіто-хамітських) мов на території давнього розселення германських племен (включаючи Британські острови). Таким чином, постулюється участь афразійського компонента в етногенезі германців та диференціації германських мов.

Ключові слова: *лексика невідомого походження, доіндоєвропейський субстрат, гетерогенність, германські мови, афразійський компонент.*

Serhii BORSHCHEVSKYI,

orcid.org/0000-0002-5538-8036

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of Language and Stylistics

Institute of Journalism

of Taras Shevchenko National University of Kyiv

(Kyiv, Ukraine) *svbor@ukr.net*

AFROASIATIC VECTOR IN THE STUDY OF GERMANIC LEXICON OF UNKNOWN ORIGIN

The present article reflects the results of research into the lexicon of unknown origin of the modern Germanic (English and German) languages.

As a thorough analysis of etymological dictionaries of modern and classical European languages shows, they contain a significant vocabulary layer that has no satisfactory Indo-European etymology.

The aim of the article is partial genetic identification of hypothetically pre-Indo-European substratum elements in the lexical composition of modern English and German languages (mainly based on Common Germanic reconstructions). The achievement of the above aim presupposes the fulfilment of the following tasks:

1) *to identify words of unknown origin by analysing lexicographic sources (in this publication, the coverage of results was continued on the basis of the lexical data obtained from the Oxford dictionary of English etymology, edited by Charles Onions as well as Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache by Friedrich Kluge et al.);*

2) *to divide the identified lexemes into thematic groups;*

3) *to find parallels to the English and German words that do not have reliable Indo-European correspondences outside the Germanic languages, in the idioms of other families – primarily in the Afroasiatic languages that alongside the Caucasian idioms are associated with the genetically isolated Basque language – and to scientifically substantiate the possibility of Germanic-Afroasiatic approximations in the context of the Theory of Pre-Indo-European Substratum (aka Germanic Substrate Theory).*

It seems safe to assume that today scientists have at their disposal considerable linguistic proof supported by the evidence of related disciplines such as craniological anthropology and genetics which is an argument for the former spread of non-Indo-European ethnic groups in prehistoric Europe – the native speakers of Basque, Finno-Ugric, Caucasian and Afroasiatic languages that have survived in peripheral regions of the continent.

It is presupposed that the lexicon specified was inherited from prehistoric idioms of ancient Europe and therefore belongs to heterogeneous pre-Indo-European substrata whose characteristic features at the lexical-semantic level are the attribution of words of unknown origin to thematic groups of vocabulary, which is marked by a significant degree of autochthonality (names of plants and animals, terms of kinship, etc). Original etymologies on the basis of revealed Germanic-Afroasiatic parallels are suggested.

The analyzed lexical material allows us to state the former spread of autochthonous Afroasiatic languages on the territory of the ancient settlement of the Germanic tribes (including the British Isles). Thus, the participation of the Afroasiatic component in ethnogeny of Germans and differentiation of the Germanic languages is postulated.

Key words: *lexicon of unknown origin, pre-Indo-European substratum, heterogeneity, Germanic languages, Afroasiatic component.*

Постановка проблеми. Як показує ґрунтовний аналіз етимологічних словників сучасних і класичних європейських мов, вони містять досить потужний шар лексики, яка не має задовільної індоєвропейської етимології. Здебільшого для таких лексем авторитетні лінгвісти припускають остаточно не з'ясоване доіндоєвропейське походження з давніх неіндоєвропейських мов середземноморського басейну, а також Північної та Західної Європи, що є аргументом на користь тези про виникнення індоєвропейських мов унаслідок накладання індоєвропейської прамови або її діалектів на неоднакові доіндоєвропейські субстрати (мови-підоснови) (Мосенкіс, 2002: 6; Порциг, 1964: 53, 62), що потребує ретельного і всебічного вивчення шляхом синтезу лінгвістики з історією, археологією та іншими суміжними науками (Ткаченко, 1989: 4).

Аналіз досліджень. Аналізуючи неіндоєвропейські лексичні релікти індоєвропейських мов, дослідники вибирали неоднакові етимологічні стратегії. Одні вчені обмежувалися загальними гіпотетичними твердженнями про «неіндоєвропейське», «передарійське», «праєвропейське», «егейське», «середземноморське», «кавказьке», «альпійське», «малоазійське» тощо походження таких лексем у слов'янських (Brückner, 1974: 53), германських (Дьяконов, 1984: 18), кельтських (Калыгин, Королев, 1989: 21), латинській (Ernout, Meillet, 1932) та давньогрецькій (Kretschmer, 1896: 401–420) мовах. Так, польський славист

А. Брюкнер припускає доіндоєвропейське (або, за власною термінологією вченого, «передарійське») походження назв *вола, цапа, барана, Вісли* тощо (Brückner, 1974: 53), чеський етимолог В. Махек стверджував належність значної частини назв вищих рослин у слов'янських мовах до т. зв. «праєвропейського» субстрату (Machek, 1954). Численні гіпотези інших мовознавців (Oštir, 1930) виявилися не досить обґрунтованими, оскільки були побудовані на переважно випадкових семантичних збігах фонетично несумісних лексичних зіставлень, які не утворювали надійних словотвірних рядів. Проте були й такі науковці, котрі надавали неетимологізовані лексичні одиниці комплексному, системному аналізу, розподіляючи їх за тематичними групами й широко залучаючи матеріал неіндоєвропейських мов.

Так, із кінця ХІХ ст., коли дедалі популярнішою ставала теорія «схрещування» і «змішування» мов, відомі спроби обґрунтування басксько-слов'янської єдності на основі лексичних (фонетико-семантичних) кореляцій (Topolovšek, 1894). Доіндоєвропейський шар у лексиці германської групи генеалогічно пов'язували з мовами кавказької (Marr, 1922) та фіно-угорської сімей (Бубрих, 1926), неетимологізовані елементи острівних кельтських і романських мов – з афразійським (семіто-хамітським) (Pokorny, 1927; Wagner, 1931) чи навіть давнішим (доберборо-лівійським, або євроафриканським) (Hubschmid, 1953) впливом.

Нині наука має у своєму розпорядженні значну кількість свідчень суміжних із лінгвістикою дисциплін, які є аргументом на користь колишнього поширення в передісторичній Європі неіндоєвропейських етносів – носіїв мов (баскської, фіно-угорської, кавказьких, афразійських), що збереглися у периферійних районах континенту. Ідеться передусім про новітні дослідження в галузі краніологічної антропології та генетики, якими встановлено належність кельтів Британських островів до фінонордичного антропологічного типу, а також знайдено прямі докази генетичної близькості басків, сардів, кельтомовних народів Британії та етносів Кавказу (Тищенко, 2006: 56–58, 89). Деякі авторитетні українські дослідники відзначають кореляцію лексичних даних зі слідами субстратних фонетичних впливів фінських мов у слов'янських, балтійських, германських і навіть романських мовах (Тищенко, 2006: 78), що, як відомо, утворилися на базі народної латини. Данський субстратолог Гус Кронен пов'язує германський субстрат з неіндоєвропейським шаром слів у грецькій мові, які разом являють собою мовний залишок перших європейських хліборобів (Kroonen, 2012: 241). Таким чином, поява лінгвістичного субстрату збігається в часі з впровадженням сільського господарства в Північно-Західній Європі в період неолітичної революції між VIII і IV тис. до н. е. й тісно асоціюється з центральноєвропейською культурою лінійної кераміки, що була поширена бл. 5500–4500 рр. до н. е. (там само).

Серйозним аргументом на користь наявності доіндоєвропейського субстрату в індоєвропейських мовах є ономастика, етимологія якої не знаходить задовільного індоєвропейського пояснення. Так, результати топонімічних досліджень німецького ономаста Г. Крае дають підстави розглядати індоєвропейців як неавтохтонне (прибуле) населення на території Греції, Апеннінського та Піренейського півостровів (Общее, 1973: 165).

Варто відзначити, що «давньоєвропейська» гідронімія Г. Крае співвідносна з «васконською» ономастикомією за термінологією сучасного німецького субстратолога Т. Феннеманна (Vennemann, 2003: 205). Останній генеалогічно пов'язує доіндоєвропейські мови Західної Європи з двома сім'ями – «васконською», єдиним живим представником якої є баскська мова, та «атлантичною», нащадками якої є семіто-хамітські (афразійські) мови у Північній Африці й на Близькому Сході (Vennemann, 2003: 203).

Пропонована нижче інформація є спробою автора цієї статті продовжити вибраний у попередніх публікаціях (див., зокрема (Борщевський,

2019)) напрям дослідження й звернути увагу етимологів на яскраві афразійські (семіто-хамітські) паралелі лексем невідомого або сумнівного походження англійської та німецької мов – мов народів, історія яких тісно пов'язана з доісторією європейського континенту, а отже, становить для етимолога неабиякий інтерес з погляду доіндоєвропейського субстрату в контексті багатогранної проблеми наступності культур, що допоможе глибше зазирнути у сиву давнину й краще зрозуміти витoki сучасної цивілізації.

Метою статті є часткова генетична ідентифікація гіпотетично доіндоєвропейських субстратних елементів у лексичному складі сучасних англійської та німецької мов (переважно з опорою на спільногерманські реконструкції).

Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких **завдань**:

1) виявити слова невідомого походження за лексикографічними джерелами (в цій публікації висвітлення результатів продовжено за «Оксфордським етимологічним словником англійської мови» за редакцією Ч. Т. Оніонза (Oxford, 1966), а також за «Етимологічним словником німецької мови» Ф. Клюге (Kluge et al., 1989));

2) здійснити розподіл виявлених лексем за тематичними групами;

3) знайти паралелі до тих англійських та німецьких слів, що за межами германських мов не мають надійних індоєвропейських відповідників, у мовах інших сімей (передусім в афразійських мовах, які разом із кавказькими пов'язуються з генетично ізольованою баскською мовою), а також науково обґрунтувати можливість германсько-афразійських зближень у контексті теорії доіндоєвропейського субстрату.

Виклад основного матеріалу. Аналіз «Оксфордського етимологічного словника англійської мови» за редакцією Ч. Т. Оніонза (Oxford, 1966) на предмет виявлення лексики нез'ясованої етимології дозволив констатувати наявність майже 600 слів без чітких індоєвропейських відповідників за межами германських мов.

З іншого боку, за реєстром «Етимологічного словника німецької мови» Ф. Клюге (Kluge et al., 1989) нами виявлено понад 500 лексичних одиниць нез'ясованого походження, причому майже 240 з них не мають надійних індоєвропейських відповідників за межами германських мов. Вилучивши з цього числа безперечні звуко символічні утворення та жаргонізми, отримаємо близько 200 лексем, які умовно можна поділити на 10 основних тематичних груп, з яких найбільш репрезентативними є перші чотири (в дужках указано кількість слів):

1) рослинний світ (16): *Beere* «ягода», *Traube* «виноград»;

2) тваринний світ (21): *Aal* «вугор», *Dachs* «борсук»;

3) навколишнє середовище, предмети і явища природи (22): *Esch* «поле, нива», *Kees* «льодовик», *Regen* «дощ», *See* «море»;

4) суспільне життя, побут (48): *Boot* «човен», *Ruß* «сажа; кіптява; попіл».

Детальніший аналіз реєстрів обох вищезгаданих словників та повний розподіл за тематичними групами див. у (Борщевський, 2009: 78–82, 89–90).

Як і у випадку з (Oxford, 1966), представлена лексика відзначається значним ступенем автохтонності (особливо це стосується перших трьох тематичних груп). Заслугою авторів (Kluge, 1989) є чітко розроблена процедура синхронізації праформ: для 85 лексичних одиниць (що становлять понад 40% з 200-слівного списку) реконструйовано спільногерманські, празахідногерманські або донімецькі праформи, що значно полегшує розгляд такої лексики в контексті теорії доіндоєвропейського субстрату.

Особливо цінними з етимологічного погляду видаються яскраві паралелі низки англійських та німецьких назв тварин і рослин невідомого походження (5 позицій), що їх віднаходимо в основній лексиці афразійських мов як семітської, так і хамітської груп¹.

1. Англ. *beam* «(1) промінь; 2) дерево», нім. *Baum* «дерево» (< прагерм. **baumā*) – зах.-чад. **baʔu-* «дерево», центр.-чад. **baH-* «кущ, різновид дерева» (< праафраз. **baʔ-* «кущ, дерево»).

Труднощі формально-фонетичного плану знімаються за умови припущення детермінативної природи консонантного елемента *-m-* у прагерманській основі, що виконував роль семантично незначущого фонетичного розширювача у разі успадкування афразійського прототипу.

2. Англ. (півн., діал.) *bike* «осяче гніздо» – зах.-чад. **baku-* «скорпіон» (< семіт. **bakk* «комар; жук» < праафраз. **ba(n)k-* «комаха»).

Вищенаведене зближення є цільнолексемним і не викликає заперечень формального плану, адже спостерігаємо відносну ідентичність приголосного каркасу залучених компонентів. Розвиток значення міг відбутися шляхом метонімічного перенесення через утрачену семантичну ланку «гніздо комахи».

3. Англ. *bird* «птаха» – єгипет. *pr* «різновид птаха», *psrt* «голуб» (< семіт. **pVr-* «різновид птаха» < праафраз. **pVrw/y-* «невеликий птах (куріпка, голуб)»).

Запропоноване вище зіставлення з єгипетськими формами вважаємо вартим уваги з огляду на співвідносну семантику та неодноразово постульоване в етимологічній літературі явище нерозрізнення дзвінкості / глухості в доіндоєвропейському Східному Середземномор'ї.

4. Англ. *chit* «(1) молоде звірятко; 2) паросток» (< прагерм. **kī-*) – центр.-чад. **h/hah/ha-* «молодий; новий» (< праафраз. **ha-* «бути молодим»).

Аналогічно до англ. *beam* у випадку з англ. *chit* певні труднощі формально-фонетичного плану знімаються за умови припущення детермінативної або суфіксальної природи консонантного елемента *-t-* у прагерманській основі.

5. Англ. *duck* «качка» – араб. *dīk-*, амхар. *dakəyye* (< семіт. **di/ak-* «півень, качка, гусак» < праафраз. **dik-* «різновид птаха»).

Вищенаведене зближення вважаємо одним із найбільш надійних, оскільки воно є цільнолексемним і не викликає заперечень формально-семантичного плану. Зокрема, звертає на себе увагу фактична ідентичність приголосного каркасу залучених компонентів. Очевидно, практика розведення свійської птиці поширювалася з Малої Азії, Північної Африки та доіндоєвропейського Східного Середземномор'я в райони Західної Європи, тобто на території пізнішого розселення протогогерманських племен.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, вищенаведені мовні факти, які мають надійну позамовну опору у вигляді новітніх системних даних суміжних із лінгвістикою дисциплін свідчать про наявність як у спільногерманській мові, так і у сучасних мовах германської гілки слідів давніх неіндоєвропейських субстратів, характерними особливостями яких на лексико-семантичному рівні є належність слів невідомого походження до тематичних груп лексики, яка відзначається значним ступенем автохтонності. Проаналізований лексичний матеріал дозволяє говорити про колишнє поширення автохтонних афразійських (семіто-хамітських) мов на території давнього розселення германських племен (включаючи Британські острови). Маємо підстави стверджувати *участь афразійського компонента в лінгво- й етногенезі прагерманців*, що, однак, не виключає *гетерогенності доіндоєвропейських субстратів спільногерманської мови* й потребує дальшого наукового обґрунтування.

¹ Усі правовні реконструкції афразійської частини зіставлень подаємо за «Етимологічною базою даних наукової школи С. А. Старостіна». URL: <http://www.starling.rinet.ru/cgi-bin/main.cgi?flags=wuygnnl> (дата звернення: 12.07.2021).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Борщевський С. В. Басксько-кавказький вектор у дослідженні германських назв рослин невідомого походження. *Актуальні питання гуманітарних наук : міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка* / редактори-упорядники В. Ільницький, А. Душний, І. Зимомря. Дрогобич, 2019. Вип. 25. С. 62–68.
2. Борщевський С. В. Словник апеліативної лексики невідомого походження (на матеріалі праслов'янської, польської, англійської, німецької та латинської мов). Київ, 2009. 132 с.
3. Бубрих Д. В. О языковых следах финских тевтонов-чуди. *Язык и литература*. Ленинград, 1926. Т. 1. С. 53–92.
4. Дьяконов И. М. Сравнительное языкознание, история и другие смежные науки. *Лингвистическая реконструкция и древнейшая история Востока : тезисы и доклады конференции*. Москва, 1984. Ч. 2. С. 3–20.
5. Калыгин В. П., Королев А. А. Введение в кельтскую филологию. Москва, 1989. 256 с.
6. Марр Н. Я. К вопросу об яфетидизмах в германских языках. *Яфетический сборник*. Петроград, 1922. Вып. 1. С. 43–56.
7. Мосенкіс Ю. Л. Проблема реконструкції мови трипільської культури : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.01, 10.02.15. Київ, 2002. 24 с.
8. Общее языкознание: Методы лингвистических исследований / отв. ред. Б. А. Серебренников. Москва, 1973. 320 с.
9. Порциг В. Членение индоевропейской языковой области / пер. с нем. Л. Брауде и В. Павлов. Москва, 1964. 332 с.
10. Тищенко К. Мовні контакти: свідки формування українців. Київ, 2006. 416 с.
11. Ткаченко О. Б. Очерки теории языкового субстрата. Київ, 1989. 208 с.
12. Этимологическая база данных научной школы С. А. Старостина. URL: <http://www.starling.rinet.ru/cgi-bin/main.cgi?flags=wygnnnl> (дата звернення: 12.07.2021).
13. Brückner A. Słownik etymologiczny języka polskiego. Warszawa, 1974. 808 s.
14. Ernout A., Meillet A. Dictionnaire étymologique de la langue latine. Histoire des mots. Paris, 1932. 1108 p.
15. Hubschmid J. Sardische Studien. Das mediterrane Substrat des Sardischen, seine Beziehungen zum Berberischen und Baskischen sowie zum eurafrikanischen und hispano-kaukasischen Substrat der romanischen Sprachen. *Romanica Helvetica*. 1953. Vol. 41. 137 S.
16. Kluge F. Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache / Unter Mithilfe von Max Bürgisser u. Bernd Gregor völlig neu bearb. von Elmar Seebold. 22. Aufl. Berlin; New York, 1989. 822 S.
17. Kretschmer P. Einleitung in die Geschichte der griechischen Sprache. Göttingen, 1896. 428 S.
18. Kroonen G. Non-Indo-European root nouns in Germanic: evidence in support of the Agricultural Substrate Hypothesis. *A Linguistic Map of Prehistoric Northern Europe. Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 266*. Helsinki, 2012. Pp. 239–260.
19. Machek V. Česká a slovenská jména rostlin. Praha, 1954. 366 s.
20. Oštir K. Drei vorslavisch-etruskische Vogelnamen. Ljubljana, 1930. 112 S.
21. Pokorny J. Das nicht-indogermanische Substrat im Irischen. *Zeitschrift für celtische Philologie*. 1927. Bd. XVI–XVII. S. 95–127.
22. The Oxford Dictionary of English Etymology / Ed. by C. T. Onions. Oxford; New York, 1966. 1026 p.
23. Topolovšek J. Die basko-slavische Spracheinheit. Wien, 1894. Bd. 1. 256 S.
24. Vennemann Th. Europa Vasconica – Europa Semitica / Patrizia Noel Aziz Hanna (ed.). Berlin, 2003. 979 p.
25. Wagner M. L. Über die vorrömischen Bestandteile des Sardischen. *Acta Romanica*. 1931. Vol. 15. S. 207–247.

REFERENCES

1. Borshchevskiy S. V. Basksko-kavkazskiy vektor u doslidzhenni hermanskykh nazv roslin nevidomoho pokhodzhennia [Basque-Caucasian vector in the study of Germanic plant names of unknown origin]. *Humanities science current issues: Interuniversity collection of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University Young Scientists Research Papers*. Drohobych, 2019. No. 25, pp. 62–68 [in Ukrainian].
2. Borshchevskiy S. V. Slovyk apeliatyvnoi leksyky nevidomoho pokhodzhennia (na materialii praslovianskoi, polskoi, anhliiskoi, nimetskoi ta latynskoi mov) [Dictionary of appellative lexicon of unknown origin (based on the material of the Proto-Slavic, Polish, English, German and Latin languages)]. Kyiv, 2009. 132 p. [in Ukrainian].
3. Brückner A. Słownik etymologiczny języka polskiego [Etymological dictionary of Polish]. Warszawa, 1974. 808 s. [in Polish].
4. Bubrih D. V. O yazykovykh sledakh finskih tevtonov-chudi [On linguistic traces of the Finnish Teuton-Chud]. *Yazyk i literatura*. Leningrad, 1926. T. 1, pp. 53–92 [in Russian].
5. Dyakonov I. M. Sravnitel'noe yazykoznanie, istoriya i drugie smezhnyie nauki [Comparative linguistics, history and other related sciences]. *Linguistic reconstruction and ancient history of the Orient*. Moscow, 1984. Part 2, pp. 3–20 [in Russian].
6. Ernout A., Meillet A. Dictionnaire étymologique de la langue latine. Histoire des mots [Etymological dictionary of Latin. History of words]. Paris, 1932. 1108 p. [in French].
7. Hubschmid J. Sardische Studien. Das mediterrane Substrat des Sardischen, seine Beziehungen zum Berberischen und Baskischen sowie zum eurafrikanischen und hispano-kaukasischen Substrat der romanischen Sprachen [Sardinian Studies. The Mediterranean substratum of Sardinian, its relations to Berber and Basque and to the Euro-African and Hispano-Caucasian substratum of the Romance languages]. *Romanica Helvetica*. 1953. Vol. 41. 137 S. [in German].
8. Kalygin V. P., Korolev A. A. Vvedenie v keltskuyu filologiyu [Introduction to Celtic Philology]. Moscow, 1989. 256 p. [in Russian].

9. Kluge F. Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache [Etymological dictionary of German] / Unter Mithilfe von Max Bürgisser u. Bernd Gregor völlig neu bearb. von Elmar Seebold. 22. Aufl. Berlin; New York, 1989. 822 S. [in German].
10. Kretschmer P. Einleitung in die Geschichte der griechischen Sprache [Introduction to the history of Greek]. Göttingen, 1896. 428 S. [in German].
11. Kroonen G. Non-Indo-European root nouns in Germanic: evidence in support of the Agricultural Substrate Hypothesis. *A Linguistic Map of Prehistoric Northern Europe. Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 266*. Helsinki, 2012. Pp. 239–260.
12. Machek V. Česká a slovenská jména rostlin [Czech and Slovak plant names]. Praha, 1954. 366 s. [in Czech].
13. Marr N. Ya. K voprosu ob yafetidizmah v germanskikh yazykakh [On Japhetisms in the Germanic languages]. *Yafeticheskii sbornik*. Petrograd, 1922. No. 1, pp. 43–56 [in Russian].
14. Mosenkis Yu. L. Problema rekonstruktsii movy trypilskoï kultury [The problem of the Trypolean culture language reconstruction]. Doctoral thesis abstract: 10.02.01, 10.02.15. Kyiv, 2002. 24 p. [in Ukrainian].
15. Obschee yazykoznanie: Metody lingvisticheskikh issledovaniy [General Linguistics: linguistic research methods] / ed. by B. A. Serebrennikov. Moscow, 1973. 320 p. [in Russian].
16. Oštir K. Drei vor-slavisches-etruskische Vogelnamen [Three Pre-Slavic-Etruscan bird names]. Ljubljana, 1930. 112 S. [in German].
17. Pokorny J. Das nicht-indogermanische Substrat im Irischen [The non-Indo-Germanic substratum in Irish]. *Zeitschrift für celtische Philologie*. 1927. Bd. XVI–XVII. S. 95–127. [in German].
18. Portsig V. Chlenenie indoevropeyskoy yazykovoy oblasti [The division of the Indo-European linguistic area]. Moscow, 1964. 332 p. [in Russian].
19. S. A. Starostin's Scientific School Etymological Base. Retrieved from: <http://www.starling.rinet.ru/cgi-bin/main.cgi?flags=wygnnml>.
20. The Oxford Dictionary of English Etymology / Ed. by C. T. Onions. Oxford; New York, 1966. 1026 p.
21. Tkachenko O. B., Ocherki teorii yazykovogo substrata [Essays on the Linguistic Substratum Theory]. Kyiv, 1989. 208 p. [in Russian].
22. Topolovšek J. Die basko-slavisches Spracheinheit [The Basque-Slavic language unity]. Wien, 1894. Bd. 1. 256 S. [in German].
23. Tyshchenko K. Movni kontakty: svydky formuvannya ukraintsiv [Language contacts: witnesses of the Ukrainian people's formation]. Kyiv, 2006. 416 p. [in Ukrainian].
24. Vennemann Th. Europa Vasconica – Europa Semitica / Patrizia Noel Aziz Hanna (ed.). Berlin, 2003. 979 p.
25. Wagner M. L. Über die vorrömischen Bestandteile des Sardischen [About the pre-Roman components of Sardinian]. *Acta Romanica*. 1931. Vol. 15. S. 207–247 [in German].